

**ULUSLARARASI HÂCE MUHAMMED LUTFÎ
(ALVARLI EFE)
SEMPOZYUMU
(25-26 NİSAN 2013, ERZURUM)
BİLDİRİLER**

**EDİTÖR
PROF.DR. CENGİZ GÜNDOĞDU**

**EDİTÖR YARDIMCILARI
ARŞ.GÖR. MUAMMER CENGİZ
ARŞ.GÖR. OSMAN NURİ KARADAYI**

ERZURUM - 2013

© 2013 Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğüne aittir.
Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve
elektronik ortama taşınmaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu
yazarlarına aittir.

ESER ADI : **ULUSLARARASI HÂCE MUHAMMED LUTFİ
(ALVARLI EFE) SEMPOZYUMU**

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO : 1030
TAKIM NO: 978-975-442-503-1
ISBN NO : 978-975-442-504-8

Kapak & Dizayn : Muhammet S.KARACA

Baskı : Zafer Ofset
Yenikapı Caddesi No.1
25100 Yakutiye / ERZURUM
Tlf: 0442 234 22 85 - Fax: 0442 235 95 52

Alvarlı Muhammed Lutfî Efe'nin Hulâsatü'l-Hakâyık Adlı Eserinde Hulefa-i Raşidin ve Ehlibeyt ile İlgili Düşünceleri

*Prof. Dr. Sayın Dalkıran
Uşak Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi*

Giriş

Alvarlı Efe Hazretleri, Hulâsatü'l-Hakâyık adlı eserinin muhtelif yerlerinde Hz. Peygamber sevgisi ile birlikte Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in göz bebekleri Hz.

Hasan ve Hüseyin'in vasıflarından, faziletlerinden bahseder. Özellikle Hz. Hüseyin'in Yezid tarafından hunharca şehit edilmesinden sıkça bahseder ve Yezid'i lanetler anar. Ancak o, övgü ve nefrette son derece mutedil düşünceye sahiptir. Bu tavrını şiirlerinin her birinde görmek mümkündür.

Şimdi sırasıyla onun Hulefâ-ı Râşidin ile Hz. Hasan ve Hüseyin hakkındaki düşüncelerine görmeye çalışalım.

1. Hulefâ-i Râşidin

Hulefâ-i Râşidin, Peygamber Efendimizin vefatından sonra sırasıyla halife olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali olmak üzere ilk dört halifeye verilen isimdir. Bir kısım kaynaklar buna sadece 6 ay gibi kısa bir süre görev yapan Hasan bin Ali'yi de dâhil ederler. Ehli-sünnet yönelişinde dört halifenin üstünlük sırasının halifelik sırasına göre olduğu genel bir kabul görmüştür. İlk dört halifeye Hz. Peygamber'le olan yakın ilişkisi, derin muhabbetleri ve İslam'a olan bağlılıkları nedeniyle 'seçkin dört dost' anlamında "Çehâr-i yâr-i güzîn" de denilmektedir.

Alvarlı Efe Hazretleri onlardan bahsederken daha çok bu ifadeleri kullanmış "çar-ı yâr" ve "çihar-ı yâr" ifadeleriyle Hz. Peygamber'le olan bu dostluklarını vurgulayarak onların İslam tarihindeki eşsiz yerini gözler önüne sermiştir.

Hz. Peygamber'in Ehlibeytini ve Dört Halifeyi nefret söylemleriyle anan ve onlara kötü duygular besleyip buğz edenlere karşı Alvarlı Efe Hazretleri şunları söylemiştir:

*LUTFİYÂ Âl-i abâ Çihâr-ı Yâr'e buğz eden
Vallah anlara ezeldendir Hudâ'nın la'neti* (Lutfî, 2011: 531).

Efe Hazretleri şiirlerinde her bir halifenin kendisiyle öne çıkmış önemli özelliklerini dile getirerek hayatlarındaki bazı hadiselerle, güzel örnekliklere değinmiştir. Şiirlerinde Hz. Peygamber'in bu seçkin dostlarını sevmenin, muhabbet beslemenin, saygıyla anmanın büyük bir bahtiyarlık ve mutluluk olduğu ifade etmiştir:

*Habîbullâh'e yâver Çâr-i yâr'dır.
Bu dördü kim severse baktiyârdır* (Lutfî, 2011: 592)

*Çâr-i yâr'e kurbân ola cânımız
Anları sevmekdir din imânımız
Bu ümmet içinde âli-şânımız
Mecme-i mahşerde nûr-feşânımız
Evliyâ içinde nûr-efşânımız*

Alvarlı Muhammed Lutfî Efe'nin Hulâsatü'l-İnkâşık Adlı Eserinde Hulefa-i Raşidin ve Ehlibeyt ile İlgili Düşünceleri / Prof.Dr. Sayın Dalkıran

*Biz severiz Çâr-i yâr-i velîyi
Ebû Bekir Ömer Osmân Ali'yi* (Lutfî, 2011: 545).

Peygamber Efendi'miz Muhammed Aleyhisselâm'ın Allahü Teâlâ'nın emir ve yasaklarını öğretmek, din ve dünyâ işlerini dinin gâyesini yerine getirecek şekilde yürütmek ve müşid (rehber) olarak insanları terbiye edip kemâle ulaştırmak gibi başlıca üç vazifesi vardı. Hulefâ-ı Raşidin bu üç vazifeyi Resûlullah'ın örnekliginde yerine getirmişlerdir. Ancak daha sonra gelenler yalnız saltanat vazifesini yapmış; bir kanıya göre ilim öğretmek vazifesi mezhep imamlarına, insanları terbiye edip kemale ulaştırmak vazifesi de tasavvuf büyüklerine, evliyâya kalmıştır.

Hız. Ebu Bekir'in Resûlullah'tan zikr-i hafiyi öğrenmesi kabulüne dayanarak tasavvuf Ebu Bekir'e dayandırılmış ve o tasavvufun önderi, velilerin serveri olmuştur. Hız. Ömer adaletin sembolü ve hukukun en güzel temsilcisi olmuş, bu yönleriyle İslâm dünyasında temayüz etmiştir. Hız. Osman ahlakıyla edebiyatla yücelmiş, Müslümanlar hatta tüm insanlar için İslam ahlakının en güzel örneklerini göstermiştir. İslam tarihinde önemli bir yeri olan Hız. Ali cesareti, mücadelesi ve ilmi yönüyle öne çıkmıştır. Alvarlı, dört halifeyi bu özellikleriyle şöyle anmaktadır:

*Veliler serveri Sıddik-ı Ekber
Severdi Sıddik'ı Allah ü Peygamber
Adâlet güneşi Hız. Ömer
Nûr-i Kur'an ile Osman münevver
Şecâ'atde Ali güneşden ezber
Biz severiz Çâr-i yâr-i velîyi
Ebû Bekir Ömer Osmân Ali'yi* (Lutfî, 2011: 545).

*Sahâbe-i güzîn necm-i seâdet
Herbiri ferden-ferd nûr-i hidâyet
LUTFÎ sahâbeye eden muhabbet
Dâreyinde elbet etmez nedâmet
İtikâd-ı ehl-i imân temâmet
Biz severiz Çâr-i yâr-i velîyi
Ebû Bekir Ömer Osmân Ali'yi* (Lutfî, 2011: 545).

Alvarlı Muhammed Lutfî, dört güzide halifenin edebî yönüne de bir şuurinde dikkat çekmiş ve onların Münebbihât adlı eserde şiirlerinin mevcut olduğu hususuna değinmiştir. Bu, Cahiliye dönemi Arap toplumunda yaygın olan güzel şiir söyleme, belîğ ifadelerde bulunma özelliğinin İslam ile beraber içerik ve ifade yönüyle başka bir mecrada seyrettiğini göstermekte ve dört halifenin sanat edebiyat yönünü belirtmektedir. O, konu ile ilgili şöyle der:

*Kıl nazar Münebbihât'da Çâr-i yâr'in şi'ri var.
Na't-i Peygamber ise eş'arı dür-bâr eylemiş* (Lutfî, 2011: 283).

Dört halife ile ilgili vasıflardan söz eden Alvarlı, aynı zamanda onları sevdiğini ve onlarla birlikte olma isteğini de şu dizelerle dile getirir:

*Bize Muhammed'i kıldın peygamber
Livâdâr-ı imân Sıddik-ı Ekber*

*Bu dîn-i İslâm'a yâver Ömer 'dir
Bu kubbe-i dîne Osman kamerdir*

*Hasan Huseyn'dir emîr -i ebrâr
Kamu Âl-i abâ dillerde dildâr*

*Habîbullah'e yâver Çâr-i yâr'dır
Bu dördü kim severse bahriyardır*

*Sahâbe-i kirâma cân fedâdır
Sahâbe tâbi'in hep muktedâdır*

*Bu ümmet ümmet-i merbûme nâmı
Ümem-i sâlifenin hem kirâmı*

*Bizi bu cümlede haşret İllâhî
Ki sensin pâdişâhlar pâdişâhı*

*Kişi her kimi sever bu cihânda
Anınla haşrolur rûz-i kryâmda*

*Severiz sevdiğin yâ Rabbi vallah
Kerem eyle bize ey Kerîm Allah*

*Bu mâb-ı rahmete bahşeyle bizi
Bu bahr -i rahmete garkeyle bizi*

*Der-i der gâhına bây u gedâlar
Ederler ilticâ hep mübtelâlar*

*Yâr olan var olur sen gibi yâre
Bulunmaz gayride vallahi çâre*

*Bizi kuldın Muhammed ümmetinden
Eder misin bî-bebre rahmetinden*

*Bu der gâbe varanlar boş döner mi
Bu der gâhı bulan gayre konar mı (Lutfi, 2011: 630-632).*

Alvarlı, Dört Halife'nin mahşer meydanında Hz. Peygamber ile beraber olacaklarını da ifade etmiştir:

*Makâm-ı Mahmûd'da edince kryâm
Enbiyâ evliyâ eyler istirhâm
Rikâbında yürür ricâl-i kirâm
Neşreder mahşere rih-i Rahmân'ı*

*Sağ yanında ağlar Siddik-ı Ekber
Ömer berâberce adâlet-güster
Osmân-ı zi'n-nûreyn zât-ı müteber
Aliyyü'l-Mürtezâ Hakk'ın arslanı (Lutfi, 2011: 644).*

1.1. Hz. Ebû Bekir

Hulefâ-ı Raşidin'in ilki olan Hz. Ebû Bekir aynı zamanda Cennetle müjdelenen on sahabiden biridir. Hz. Peygamber'in kayın pederi, Hz. Aişe'nin babasıdır. Hz. Ebû Bekir, Peygamber Efendimizin vefât ettiği gün, Eshâb-ı Kirâm tarafından 632 senesinde halife seçilmiştir. İki sene üç ay on gün halifelik yapmıştır. Peygamberlerden sonra Eshâb-ı kirâmın ve insanların en üstünüdür. Resûlullah'ı hemen tasdik ettiği, özellikle Mirâc gecesinde sabahında bu mucizeye hemen inandığı için daha çok "Siddik" lakabıyla anılmıştır. O Hz. Peygamber'in sadık dostu, hicret sırasında yol arkadaşıdır.

*Ebû Bekir'i sorarsın benden ey cân
Sadâkat kişverinde şâb-ı devrân
Velâyet rütbesinde kâmil insân
Muhammed ümmetinde bâb-ı imân
Ne devletdir kulu medbede Kur'ân
Cihânda dört velî hakkâ velidir
Ebû Bekir Ömer Osman Ali'dir* (Lutfi, 2011: 231).

Alvarlı'nın bu ifadelerini şöyle açabiliriz: 'Ey can benden Ebû Bekir'i soruyorsun, o doğruluk ülkesinde devirlerin padişahı, velilik makamında kâmil insan, Muhammed ümmetinde imanın kapısıdır. Kur'an'ın bir kulu övmesi ne büyük bahtiyarlıktır. Cihanda dört veli gerçek velidir. Bunlar Ebu Bekir, Ömer Osman ve Ali'dir'. Bu sözlerle Alvarlı Muhammed Lutfi Efe, Hz. Ebû Bekir'i sadâkat, velâyet, imanın kapısı olması ve Kur'an'ın methettiği bir kişi olması yönüyle vasıflandırmıştır.

Şürdeki önemli anahtar kelimelerle Hz. Ebû Bekir'in hayatına baktığımızda bu vasıfları ispat edecek birçok rivayetin olduğuna şahitlik edebiliriz. Öyle ki Hz. Ebû Bekir, çocukluğundan beri yakinen tanıdığı Hz. Peygamber'e karşı asla şüphe içerisinde olmamış, Mirâc olayının akabindeki sözleri gibi her zaman onun savunucusu ve destekleyicisi olmuştur. Bu durum Hz. Peygamber'i oldukça yakından tanıması ve O'nun dürüstlüğüne, ahlakına yakından şahitlik etmesi nedeniyle olduğu kadar, Hz. Ebû Bekir'in menfaatler, iltifadlar ve benzeri dünyevi maksatlara eğilmeyecek kadar erdem sahibi olması; inandığı gibi yaşayan yaşadığı gibi de inanan samimi bir müslüman olmasından kaynaklanmaktadır. Onun Hz. Peygamber'e ve davasına karşı göstermiş olduğu sadâkati yalnızca Hz. Peygamber'in hayatı boyunca değil Nebi'nin vefatından da görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in vefatı, onun yanında oturup onunla sohbet eden, Ona, öğrenmeye çalışınları yeni din hakkında sorular soran sahabe üzerinde büyük bir şok etkisi oluşturmuştur. Sahabelerden birtakım kimselerin O'nun ölemeyeceğini söylemesi üzerine o toplanan kalabalığa yönelerek "Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi ölür ya da öldürülürse topuklarınız üzerinde geriye mi döneceksiniz. Kim geriye dönerse Allah'a hiçbir şekilde zarar veremez ve Allah şükredenleri yakında mükâfatlandıracaktır." (Ali İmran 3/144.)' mealindeki ayeti hatırlatmıştır. Akabinde halife olarak seçilen Hz. Ebû Bekir, irtidat edenlere ve namaz kılp zekât vermek istemeyenlere karşı mücadeleye girişmiş; İslam toplumunun her yönden birlik ve bütünlük içerisinde olması için uğraşmıştır. Onun Hz. Peygamber dönemindeki uygulamaların en ufak bir değişikliğe uğramaması için verdiği bu mücadele Hz. Peygambere ve davasına olan sadâkatini en güzel surette ortaya koymaktadır.

Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah tarafından birçok kez methedilmesi, iman ve teslimiyetindeki yüksek sadâkati, Allah ve Resûlü'ne olan bağlılığı, iman etmedeki önceliği

nedeniyle sahabe nazarında seçkin bir konuma yerleşmiştir. Hz. Peygamber onun hakkında: "Ümmetim arasından sevgisinde samimi olan ve bu sevginin silinmesi kabil olmayan bir kişiyi halil edinecek olsaydım muhakkak bu kişi Ebû Bekir olurdu. Ancak o benim kardeşim, arkadaşımıdır." (Buhârî, Ashabü'n-Nebi: 5; Müslim, Fedâilü's-Sahabe: 1) buyurmuştur.

Dünyada sahip olduğu her şeyiyle malıyla, canıyla her durumda Resûlullah'ı müdafaa etmesi, ona destek olması; kendisi Müslüman olduktan sonra etrafındakilere İslâm'ı tebliğ etmesi, zekâsı, kavrayışı, sahip olduğu İslâm anlayışı ve ahlakıyla o sahabe arasında en yüksek derecelere çıkmıştır.

Bu durum sahabe tarafından da belirtilmiş: "Hz. Peygamber'den sonra bu ümmetin en hayırlısı Hz. Ebû Bekir, sonra Ömer sonra Osman b. Affan'dır" (Buhârî, Ashabü'n-Nebi: 4.) denilmiştir. Zira Ehlisünnete göre de halife olma sıralaması faziletlere ve üstünlüklerine göre belirlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Ebû Bekir sahabenin en faziletlisi ve en üstünü olarak kabul edilir. Alvarlı Muhammed Lutfi de onun bu yüce makamına şu şekilde değinmektedir:

Bilindiği gibi tasavvuf ve tarikatların oluşumundan sonra onların sahip oldukları silsileler ya Hz. Ali'ye ya da Hz. Ebû Bekir'e dayanır. Bu da onların hayatının süfîlere, tarikat mensuplarına feyz verdiğini, ona örneklik oluşturduğunu ortaya koyar. Özellikle Zikr-i hafiyi benimseyen Nakşibendi tarikatında Hz. Peygamber'in bu zikri Sevr mağarasında Hz. Ebu Bekir'e öğrettiği görüşü yaygınlık kazanmıştır. O yüzden tasavvuf ve kurumu olan tarikatların Nebî'den sonraki en üst makamında onların ismi bulunmaktadır.

Hz. Ebû Bekir'in erkeklerden ilk iman eden kişi olması, ona imanın kapısı olma sıfatını vermiştir. Bu husus Muhammed Lutfi'nin dizelerine şu şekilde yansımıştır:

Emr eder Muhammed Siddik-ı Ekber

Bu ümmetin oldur bâb-ı îmânı (Lutfi, 2011: 610).

Hz. Ebu Bekir yalnızca hadislerle methedilen bir kişi değil aynı zamanda hakkında ayetler inen ve ayetlerle methedilen bir kişidir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti sırasında yanında bulunması Kur'an-ı Kerim'de mealen şu şekilde anlatılır: "Eğer siz ona (Hz. Peygamber'e) yardım etmezseniz, bilin ki inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir' diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir." (Tevbe 9/40)

Bilâl-i Habeşî'nin azat edilmesi için malını ortaya koymasından dolayı Leyl Suresi'nin 17. ayeti ve devamının da Hz. Ebubekir'e işaret ettiği belirtilmiştir:

"Temizlenmek için malını hayra veren en muttaki kimse o ateşten uzak tutulacaktır. O kimseden karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. Ancak Yüce Rabbî'nin rızasını kazanmak için yapar." Yine "Gece gündüz gizli açık mallarını hayra sarfedenlerin mükâfatlarını Rab'leri verecektir. Onlara korku ve üzüntü yoktur." (Bakara 2/274.) ve "İslâm'ı ilk önce kabul eden muhacirler ve ensar ile iyilikte onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah, onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır." (Tevbe 9/100.) ayetlerinin Hz. Ebu Bekir'le ilgili olduğu kanaati sözkonusudur.

Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin Hulâsatü'l-İnkâşık Adlı Eserinde Hulefa-i Raşidin ve Ehlibeyt ile İlgili Düşünceleri / Prof.Dr. Sayın Dalkıran

*Alvarlı bu hususa işaretle şöyle der:
Siddik'i medh etdi Hz. Kur'an
Hz. Siddik'dir fâtiḥ-i imân (Lutfi, 2011: 545)*

*Sevenler Siddik'i Hakka velidir
Cehennem nârından ol zât emindir (Lutfi, 2011: 545)*

Bu dizelerde de Hz. Ebu Bekir'in Kur'an'da övülmesi ve sadakat yönü vurgulanmakta, Onu sevenlerin Hakk'a ulaşmada önemli bir adım attıklarına Hz. Ebû Bekir'in örneğinde velayet yoluna girdikleri ve O'nun yolunda olup onu takip ettiklerinden dolayı Cehennem ateşinden uzaklaşmaları ifade edilmektedir.

*Şi'r ise âşıkları dâimâ dilşâd eylemiş
Şi'r ile Siddik-ı Ekber halkı irşâd eylemiş (Lutfi, 2011: 283).*

Bu beyitte de Alvarlı Muhammed Lutfi, şiirin insanların gönlünü coşturduğunu onları etkilediğini dile getirdikten sonra Hz. Ebû Bekir'in de şiirini İslam tebliğinde bir araç olarak kullandığını dile getirmekte, sözün, ifadenin gücünü kullandığını belirtmektedir. Efe Hazretleri şu beytiyle de Hz. Muhammed'i tüm insanların Peygamberi olduğunu ve Hz. Ebû Bekir'in de iman sancağının sancaktarı olduğunu belirtmiştir:

*Bize Muhammed'i kıldın peyamber
Livâdâr-ı iman Siddik-ı Ekber (Lutfi, 2011: 592).*

1.2. Hz. Ömer

Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekr tarafından teklif edilmek suretiyle halife seçilmiştir. 634 senesinde halife olup, on sene iki ay on bir gün halifelik yapmıştır. Hz. Ebû Bekr'den sonra ashabin en üstünüdür. Benzeri görülmemiş derecede üstün adâleti sebebiyle "Ömerü'l-Âdil" ve hak ile batılı birbirinden ayıran manasında "Fârûk" lakabı ile meşhur olmuştur. Peygamber Efendimiz zamanında kadılık yapmış, hicretin 23. yılında vefat etmiştir.

Sert mizaçlı ve güçlü bir kişiliği olan Hz. Ömer, Cahiliye döneminde cesareti ve yiğitliğiyle; sözü dinlenen, aklından geçirdiğini yapan, tuttuğunu koparan biri olarak bilinir. Onun korkusuz oluşu, hareketli yapısı, hızlı düşünmesi, ani kararlar vermesine neden olmuştur. Özellikle Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i öldürmeye yeltenmesi onun bu özelliğini göstermektedir. Gözü kara, korkusuz Ömer, Hz. Peygamber'i öldürmeye giderken İslam ile şereflenmiş, Hz. Peygamber'in, "Allah'ım iki Ömer"den biriyle bu dini güçlendir." (Tirmizî, Menâkıb: 17, h.no 3681) duasına mazhar olmuştur. Hz. Ömer'in Müslüman olması inananların gizlenmekten kurtulup Müslüman olduklarını aleni bir şekilde ifade edecek kadar güçlenmelerini sağlamıştır.

Alvarlı, Hz. Ömer'in İslam'a girmesiyle Müslümanların güçlendiğini, dinin yayılmasında yardımcı olduğunu, ümmetin feleğinde ay gibi parladığını şu beytiyle dile getirmiştir:

*'Din-i İslam'a yâver oldu Ömer
Ümmetin eflâkine oldu kamer' (Lutfi, 2011: 58).
Alvarlı Efe onun adalet ve cesaret yönünü ise şöyle dillendirmiştir:
'Ömer'dir şems-i eflâk-i adâlet
İden izbâr-ı İslâm'a delâlet' (Lutfi, 2011: 47)*

Hz. Ömer İslam'a girdikten sonra adaleti, otoritesi yanında; fakirlere, zayıflara ve yetimlere karşı merhametiyle de ön plana çıkmıştır. O halifeliği sırasında uykusundan ferağat ederek, halkın ihtiyaçlarını ve sıkıntılarını tespit etmek için geceleri sokaklarda dolaşır. Şikâyeti olan derdi olan varsa bunun giderilmesi için her şeyi yapardı. Fakirlerin yetimlerin evlerine kendi sırtında erzak taşıyan halkıyla iç içe ve onlarla barışık bir halifeydi. Hz. Ömer Efe Hazretlerinin dizelerinde bu cihetiyle şu şekilde tasvir edilmiştir:

*Zevk-i nefsin terk ederek sor fakirler bâlini
Hayder ü Faruk gibi bak eytâman abvâline* (Lutfi, 2011: 432)

Hazreti Ömer, Kur'an'ı lafza ve manasıyla en iyi anlayan kişilerdendir. O halifeliği döneminde Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e bağlılığıyla, zekâsıyla, akılcı ve isabetli kararlar vermesi yönleriyle de şöhret kazanmıştır. O Hz. Peygamber'in ve Kur'an'ın rehberliğinde sahip olduğu bilgiyi kendi zihin dünyasında yoğunlaştırarak akılcı bir İslam anlayışına zemin hazırlamıştır. Rey'e önem vermesi nedeniyle ehli rey ekolünün doğmasında etkili olmuştur. Halifeliğine kadar mevcut olan bazı uygulamaları onun kaldırdığı veya kısmen değiştirdiği bilinmektedir. Müellefe-i kulûba zekât verilmesi hususundaki görüşü ve uygulaması bunlardan yalnız biridir. Hz. Ömer'i dinin nurlu ayı olarak niteleyen Alvarlı Efe onu Kur'an'dan ve sünnetten aldığı ışığı insanlara yansıtan bir kişi olarak şöyle tasvir etmiştir:

*Ömer dînin meh-i nûrânesidir
Adâlet bahrinin dürdânesidir
Hidâyet şem'inin pervânesidir
Şeriat şehrinin merdânesidir
Şecâat dehrinin yekdânesidir
Cihânda dört velî hakkâ velîdir
Ebû Bekir Ömer Osman Ali'dir* (Lutfi, 2011: 231)

1.3. Hz. Osman

Hz. Osman, Hz. Ömer'in tayin ettiği bir heyet tarafından 644'te halife seçilmiştir. On bir sene altı ay on dört gün halifelik yaptı. Peygamber Efendimize iki defa damat olmakla şereflendiği için "iki nûr sahibi" manasına "Zinnürcyn" lakabıyla meşhur olmuştur.

Alvarlı Efe'nin dizelerinde Hz. Osman, Kur'an-ı Kerim'i ilk defa çoğaltıp dağıtması, huyunun güzelliği ve hayâ sahibi olması yönleriyle konu edilmiştir.

*Nedir Osman derûn-i evlîyâda
Yüzünde nûr -i Mevlâ'sı zryâde
Anın medhi Habîb-i Kibrîyâ'da
Güneş gibi güvûb-i etkryâda
Yed-i tûlâsı var hilm ü hayâda
Cihânda dört velî hakkâ velîdir
Ebû Bekir Ömer Osman Ali'dir* (Lutfi, 2011: 231)

Hz. Osman ashab arasında Resûlullah'a en çok benzeyen kişilerden biri olarak gösterilir. Ağırbaşlılığı, vakarı, edebî, hayâsı ile şöhret kazanmış ve bu özellikleri ile çok yüksek derecelere elde etmiştir. Hz. Peygamber onun hayâsını her zaman metheder ve hayâ ile imanın bir arada bulunduğunu belirtirdi. Hz. Peygamber'in dahi o yanına girdiğinde kendine çeki düzen verdiği onu saygıyla karşıladığı rivayet edilmiştir. Öyle ki

Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin Hulâsatü'l-İnkâşık Adlı Eserinde Hulefa-i Raşidin ve Ehlibeyt ile İlgili Düşünceleri / Prof.Dr. Sayın Dalkıran

Hz. Peygamber bir gün uzandığı sırada Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer yanına girmek ister. Onlara izin verir ancak vaziyetini değiştirmemiştir. Daha sonra Hz. Osman yanına girmek için izin ister. Hz. Peygamber toparlanmaya başlar, vaziyetini değiştirir. Üzerinde açık olan yerlerin örtülmesini söyler. Onlar gittikten sonra Hz. Aişe, Resûlullah'a bu durumu 'Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e göstermediğin saygıyı niye Hz. Osman'a gösterdin?' sözüyle sorar. Hz. Peygamber ona 'Osman çok hayâli bir insandır. Eğer aynı şekilde ona da izin verseydim hayâsından söylemek istediklerini bana söyleyemezdi (Müslim, Fedailü's-Sahabe: 3) diyerek cevap verir.

Resûlullah Hz. Osman hakkında "Meleklerin dahi hayâ ettiği kimseden ben hayâ etmeyeyim mi" diye buyurmuştur (Müslim, Fedailü's-Sahabe: 3).

Alvarlı Efe,

O Zinnüreyn olan Hak yâri Osman

Güneş gibi yüzünde nûr-i Rabmân (Lutfi, 2011: 47)

dizeleriyle, Hz. Osman'ın yüzünün parlaklığını Hz. Peygamber'in kızlarıyla evlenmesine bağlamıştır.

Alvarlı Efe, Hz. Osman'ın Kur'an'ı teksirine de işaret etmekte ve dine yaptığı hizmeti anlatıldığı beyitlerinde şunları söylemektedir:

Bi-hurmet-i Yâ Rab Hz. Osman

Yüzünde berk urur envâr-ı Kur'an

Feyz-i Kur'an ile olmuş nümâyân

Amân Allah amân amân ver bize (Lutfi, 2011: 428)

Kur'an katibi olan Hz. Ebu Bekir döneminde Kur'an-ı Kerim çoğaltılmış ve çeşitli merkezlere gönderilerek, çok farklı yerlerde yaşayan dağınık olan Müslümanların Kur'an'ı doğru okuyup doğru anlamları için uğraşmıştır. Alvarlı Efe Hazretleri onun bu hasletini şöyle ifade etmektedir:

'Bu dîn-i İslâm'a Osman mu'ndir'

'Osman'dır hakkıyla kâtib-i Kur'an' (Lutfi, 2011: 545).

1.4. Hz. Ali

Hz. Ali, 656 senesinde Eshâb-ı Kirâm'ın ittifakıyla halife seçildi. Dört sene sekiz ay on bir gün halifelik yaptı. Eshâb-ı Kirâm'ın büyüklerinden ve Peygamber Efendimizin damadı olup, hiç puta tapmadan Müslüman olduğu için "Kerremallahü vecheh"; kahramanlığı ve çok cesur olması sebebiyle "Kerrâr" ve "Esedullah-il-Gâlib", takdiri ilâhiyyeye gösterdiği rızadan dolayı da "Murtezâ" lakabıyla anılmıştır.

Hz. Ali, Efe Hazretleri'nin şiirlerinde Hz. Fatma'nın eşi, Hz. Hasan ve Hüseyin'in babası olması, Hayber'in fatihi, Zülfikâr'ın ve Döldülün sahibi, ilmin kapısı, velilerin şahı, cesarete benzeri olmayan bir kişi olması ve Livâu'l-hamd sancağının sancaktan olması gibi birçok özelliğiyle yer almıştır. (Farsakoğlu, 2010: 216). Bu şiirlerin birisi şöyledir:

Ali zâtında bir nûr-i mücessem

İlim babrında bir hût-i muazzam

Şecâatde şeriki yok müselleme

Al-i abâ gürûbunda mukaddem

Kerem nehrinde bir zât-ı mükerrerem

Cihânda dört velî hakkâ velidir

Ebû Bekir Ömer Osman Ali'dir (Lutfi, 2011: 231)

Alvarlı Efe onu velilerin şahı olarak vasıflandırmış, yiğitliği nedeniyle Allah'ın arsları ve cesaret güneşi olduğunu şöyle ifade etmiştir:

*Hayder-i Kerrâr ki şâb-ı velayet
Allah'ın arsları mihr-i şecâat* (Lutfî, 2011: 400).

Efe Hazretleri, Zülfikâr sahibi olan Hz. Ali'nin şefaatini umduğunu şu dizeleri ile dile getirmiştir:

*Lutfî'ye lutf ü keremdir babs-i şâb-ı Kerbelâ
Rûz-i haşr ede şefâat bize sâhib-Zülfikâr* (Lutfî, 2011: 250).

Alvarlı, hidayet meydanının komutanı olan Hz. Ali, Resûlullah'tan aldığı zülfikârı bırakıp kâfirlerle yakın ilişki içine girip dostluk mu kurar? diyerek "hayır" cevabını şu dizede okuyucuya bırakır:

*Mîr-i meydan hüdâ Hayder-i Kerrâr velî
Zülfikâr'ı bırakıp küffâre ülfet mi eder* (Lutfî, 2011: 209).

Alvarlı Efe bir beytinde onu, Hz. Peygamber'in damadı, Zülfikâr'ın sahibi, Hayber'in Fatihi ve yorulmadan usanmadan savaş meydanlarında çarpışan bir kahraman olarak vasıflandırır:

*Dâmâd-ı peygamber Hayder-i Kerrâr
Fâtih-i Hayber'dir sâhib-Zülfikâr* (Lutfî, 2011: 511).

Hz. Ali, Ehli Aba'nın birincisidir. "Ey Peygamber Ailesi! Allah sizden günahı gidermek ve sizi temiz yapmak ister" (Ahzab, 33/33) ayeti indiği zaman Resûlullah'ın yanında bulunan Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in üzerine bir örtü örtüp, işte bunlar benim ehlibeytimdir. Onlardan kötülüğü gider onları temiz kul." (Tirmizî, Menakıb: 31) diye dua ettiği belirtilir. Pençe-i âli aba adı denilen figürde başparmağı Hz. Peygamber, işaret parmağını Hz. Ali, orta parmağı Hz. Fatıma, yüzük parmağı Hz. Hasan, serçe parmağı da Hz. Hüseyin tasvir etmektedir:

Alvarlı Efe de Ali isminin baş harfine dikkat çekerek Âli aba'nın ilki olması dolayısıyla Hz. Hasan ve Hüseyin'in mahfazası olduğuna işaret etmiştir:

*Alıyyü'l a'lâ hafıdır
Hasen Hüseyin zarfıdır
Cemâl-i cânân zülfüdür
Şâb-ı merdân Hayder Ali* (Lutfî, 2011: 508).

Hz. Ali, bir gün Resûlullah'a, "Ashabı birbiriyle kardeş yaptınız ama beni kimseyle kardeş yapmadınız" dediğinde Hz. Peygamber, "Sen dünyada da ahirette de benim kardeşimsin." (Tirmizî, Menakıb: 20) demiş onun hakkında "Ben kimin dostuysam Ali de onun dostudur." (Tirmizî, Menakıb: 19) buyurmuştur.

Hz. Ali'yi pek çok şiirinde münasebet düştükçe öven Alvarlı Efe Hazretleri zaman zaman da özel olarak ondan söz eder. Mesela şu şiirinde onun pek çok yönüne dikkat çekmiştir:

*Nûr-i ayn-i Muhammed'dir
Şâb-ı merdân Hayder Ali
Dürr-i deryâ-yı Ahmed'dir
Şâb-ı merdân Hayder Ali*

*Esedullah-ı gâlib'dir
Rızâullah-ı tâlibdir
Hubb-i sıvâdan tâibdir
Şâh-ı merdân Hayder Ali*

*Erenlerin merdânesi
Bahr-i irfân dârdânesi
Şem-i hüdâ pervânesi
Şâh-ı merdân Hayder Ali*

*Bezm-i seâdet çerâğı
Mibr-i hidâyet durağı
Lübb-i risâlet kırâğı
Şâh-ı merdân Hayder Ali*

*Aliyyü'l a'lâ harfidir
Hasen Huseyin zarfidir
Cemâl-i cânân zülfüdür
Şâh-ı merdân Hayder Ali*

*Gül-i gülüm-i hüdâdır
Ezelden şîr-i Hudâ'dır
Hakk'ın yolunda fedâdır
Şâh-ı merdân Hayder Ali*

*Velâyet gül-gülistânı
İlm-i vahdet debistânı
Ali'dir cedd-i Geylânî
Şâh-ı merdân Hayder Ali*

*Lutfi sîr yerlere yüzler
Bu yolda olsun bu gözler
Kevser'in başında gözler
Şâh-ı merdân Hayder Ali (Lutfî, 2011: 543)*

2. Ehlibeyt

Ev halkı anlamına gelen bu terim, İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in aile fertleri için kullanılmıştır. Ev halkı ya da Ehlibeyt ifadesiyle aileyi teşkil eden ev sahibi, onun eşi, çocukları ve torunları anlaşılmaktadır. Kur'an'da Ehlibeyt terkibi, üç yerde geçmektedir. Bunların birinde Hz. İbrahim'in (Hud, 11/73) birinde Hz. Musa'nın (Kasas, 28/12), birinde de Hz. Peygamber'in ev halkına işaret edilmiştir. Hz. Peygamber'in Ehlibeytini gösteren âyet mealî şöyledir:

"Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehlibeyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (Ahzâb, 33/33)

Hz. Peygamber'in Ehlibeytine kimlerin dâhil olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Ehlisünnet âlimlerinin bir kısmına göre Ehlibeyt kapsamına sadece Hz. Peygamber'in hanımları dâhildir. Diğerlerine göre ise Ehlibeyt; Allah Resûlü'nün eşleri, çocukları, torunları Hasan ve Hüseyin ile damadı Hz. Ali'dir. Şii âlimlere göre Ehlibeyt kapsamına Hz. Peygamber, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin girer.

Alvarlı Efe, Ehlibeyti mağfiret için bir vesile olarak anar:

*İsm-i A'zam hürmetine yâ Ganî
Merhametinle bizi eyle ganî*

*Hem Habîb'in Mustafâ'nın hürmeti
Hem Aliyyü'l-Mürtezâ'nın hürmeti*

*Çâr-i yâr -i bâ-sâfâ'nın hürmeti
Bâ-busus Âl-i abâ'nın hürmeti*

*Âşere-mübeşşerenin hürmeti
Ashâb-ı mütabherenin hürmeti*

*Âdem ü Havvâ'ya bahşeyle bizi
Dergeh-i vâlâya bahşeyle bizi*

*Enbiyâlar kadrine bahş et bizi
Evliyâlar kadrine bahş et bizi*

*Sâcid ü râki'a bahş eyle bizi
Zâkir ü şâkire bahş eyle bizi (Lutfî, 2011: 619).*

Alvarlı Efe Hazretleri'nin şiirlerinde Ehlibeyt ve Âl-i Âba kavramlarına bakıldığında Ehlisünnet görüşüne uygun olarak isimlendirme yapıldığını görmekteyiz. Ancak konunun sınırlı olması nedeniyle burada sadece kızı Hz. Fatıma ve torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i ele almak istiyoruz.

2.1. Hz. Fatıma

Hz. Peygamber ve Hz. Hatice'nin en küçük kızı olan Hz. Fatıma genel olarak aydınlık ve parlak yüzlü anlamına gelen 'Zehra' lakabı ile anılır. Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş edebi, hayâsi, nezaketi ve fedakârlığıyla tüm kadınlara örnek teşkil etmiştir. Bu yüzden "Fatıma Cennet kadınlarının efendisidir." (Tirmizî, Menâkıb: 60) müjdesine mazhar olmuştur.

Alvarlı Efe'ye göre o;
*Fâtımetü'z-Zehrâ Hayru'n-nisâdır
Ümmü'l-basaneyn hem zarfı hüddâdır
Evlâd-ı Peygamber Hakk'a fedâdır (Lutfî, 2011: 146)*

Alvarlı Efe Hazretleri, Hz. Fatıma'yı daha çok Hz. Hasan ve Hüseyin'in anneleri ve Hz. Ali'nin eşi olması yönüyle ele almıştır. Hz. Fatıma'nın ismi onun şiirlerinde evlatlarının başına gelenler ve Kerbelâ zikredilirken geçmektedir:

*Fâtıma dâne dâne gözlerinden
Döker kan yaş akar gül yüzlerinden
Çıkar âteşleri dilsüzlerinden
Gül ağlar bülbül ağlar sümbül ağlar (Lutfî, 2011: 214).*

*Semâvat ü zemîn ağlar bugün âlem karalar bağlar
Bugün hayru'n-nisâ ağlar bugün eyyâm-ı mâtemdir (Lutfî, 2011: 171).*

Burada Alvarlı Efe Hazretleri, özellikle Kerbelâ hâdisesine ailesine karşı müşfikliğiyle bilinen Hz. Fatma'nın gözünden bakmaya çalışmıştır:

*Fâtımatü'z Zehrâ ciğer-hûn olur
Hasen'le Hüseyin ceddini bulur
Bizleri fedâ kıl yâ Rabbi n'olur
Ümmet-i ceddimiz bulsun emâni* (Lutfi, 2011: 606).

2.2. Hz. Hasan

Alvarlı Efe Hazretleri, Hz. Hasan'ın sabrı ve yumuşak huylu ağırbaşlı olması dolayısıyla Allah katında çok iyi bir kul olduğuna ve hidayet nuru olarak insanları aydınlattığına değinmiş, bu özellikleri dolayısıyla onu vesile ederek Allah'tan bağışlanma dilemiştir:

*Bi-hurmet Ya Rab Hz. Hasen
Hilm ü sabrı indallahda muhassen
Nûr-i hüddâ kadri âli müstabsen
Amân Allah amân ver bize* (Lutfi, 2011: 428).

2.3. Hz. Hüseyin

Hicretin dördüncü yılı Şaban ayında doğan Hz. Hüseyin, abisinden yalnızca on bir ay küçüktür. Abisinin doğumunda olduğu gibi onun da kulağına ezan okunmuş, doğumunun yedinci günü akika kurbanı kesilip, saçının ağırlığınca gümüş dağıtılmıştır.

Halife Osman'ın evinin bir kısım isyancılar tarafından basılması üzerine abisi ile beraber Hz. Osman'ı korumuşlardır. Babasının hilafeti döneminde onunla beraber bütün savaşların içinde yer almıştır. Babasından sonra abisine biat etmiş ve abisinin hilafeti Muaviye'ye bırakma fikrine karşı çıkmıştır. Ancak abisinin kararını değiştiremeyince Muaviye'nin vefatına kadar hiçbir siyasi olayın içerisine dâhil olmayıp, kendini ilme ve ibadete vermiştir.

Abisinin vefatından sonra Kufelilerin Muaviye'ye isyan etme fikrine karşı çıkmış, biatını bozmamıştır. Ancak Muaviye'nin, oğlu Yezid'e biat edilmesini istemesi ve onu halef tayin etmesi, halifelik makamının bir saltanata dönüşeceğini göstermekteydi. Bundan dolayı Hz. Hüseyin, Yezid'e biat etmeyi kabul etmemiştir. O, Mekke'den Kufe'ye giderken h. 61 yılında Muharrem ayının onuncu gününde Kerbelâ'da yanındakiler ile birlikte şehid edilmiştir.

Alvarlı Efe Hazretleri'nin şiirlerinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin genelde beraber geçer. Şu şiirinde Alvarlı Efe Hazretleri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in iyilerin emiri olduğunu, Âl-i âba'nın tamamının herkesin gönlünde bir sevgili olduğunu belirtilmiştir:

*Hasan Huseyn'dir emîr-i ebrâr
Kamu Âl-i abâ dillerde dildâr* (Lutfi, 2011: 592).

Efe'nin şu ifadelerinde de Hz. Hüseyin, Peygamberlik feyzi ile temizlenmiş, şehâdet şanı ile zafer elde etmiştir. Resûlullah'ın ailesi gülbahçesi olarak nitelendirilip Peygamber neslinden olduklarından dolayı ikisi de bu kokudan almışlardır:

*Hasen nûr-i nübüvvedir münevver
Huseyn feyz-i risâletden mutabber*

*Hasen taht-ı seâdetde mukarrer
Huseyn şân-ı şehâdetle muzaffer
Gülistân-ı risâletde muattar
Cibânda dört velî bakkâ velidir
Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali'dir* (Lutfi, 2011: 231).

Alvarlı Efe Hazretleri Kerbelâ vak'asını eserinde sık sık değişik vesilelerle tasvir etmiştir. Kerbelâ çölünün kandan bir gül bahçesi olduğunu söylemiş burada Resûlullah'ın güzel bahçesinin bozulduğunu, Ehl-i Beyt'in baharının solduğunu, Hz. Peygamber'in arzu etmeyeceği büyük ve kötü bir olay olması dolayısıyla, Resûlullah'ın ve herkesin yardımına koşan ama bu takdir karşısında çaresiz kalan Hızır'ın ağladığını şu dizeleri ile dile getirir:

*Sabrâ-yı Kerbelâ kan gülistânı
Bozuldu risalet bâğ u bostânı
Ehlibeytin soldu bahâristanı
Ahmed ağlar mahmûd ağlar Hızır ağlar* (Lutfi, 2011: 160).

*Kerbelâ'ya âli abâ ekilmiş
Kudret incîları yere dökülmüş
Hayder-i Kerrâr'ın kaddi bükülmüş
Rıdvân ağlar gülman ağlar hür ağlar* (Lutfi, 2011: 160).

Efe Hazretleri kendisine su dahi verilmeyen Hz. Hüseyin'in ağzından oklanması ve başının kesilmesi dolayısıyla gerdanının kana bulandığını ve Kerbelâ'da şehit edilen Hz. Hüseyin ve akrabalarının bütün iman sahiplerini üzdüğünü ve yüreklerinde derin acılar bıraktığını şöyle dile getirir:

*Muharrem'de bütûn el-i îman feryâda gelmiştir
Bu mâbda Âl-i abâ gerdeni kana boyanmıştır* (Lutfi, 2011: 630).

Efe Hazretleri pek çok şiirinde Kerbelâ'dan ve Muharrem Ayı'ndan söz eder. Bu ayın matem ayı oluşuna vurgu yapar. Onlardan sadece birini örnek olarak verelim:

*Habib-i Kibriyâ ağlar bugün eyyâm-ı mâtemdir
Aliyyü'l-Mürtezâ ağlar bugün eyyâm-ı mâtemdir
Semâvât ü zemîn ağlar bugün âlem kara bağlar
Bugün hayru'n-nisâ ağlar bugün eyyâm-ı mâtemdir
O şâbın derdine yandı bu âlem kâna boyandı
Bugün âh Arş'a dayandı bugün eyyâm-ı mâtemdir
Cinânın hür u gülmanı bugün ağlar o sultânı
Melekler eyler efgânı bugün eyyâm-ı matemdir
Görünce şems-i sâdâtı cihân nûr -i hidâyâtı
Eder eşyâ münâcâtı bugün eyyâm-ı mâtemdir*

Alvarlı Muhammed Lutfi Efe'nin Hulâsatü'l-hakâyk Adlı Eserinde Hulefa-i Raşidin ve Ehlibeyt ile İlgili Düşünceleri / Prof.Dr. Sayın Dalkıran

*Huseyn evlâd-ı Zehrâ'dır mukarreb ind-i Mevlâ'dır
Zebî kadr -i muallâdır bugün eyyâm-ı mâtemdir*

*Bu hikmethânedeki sultân olunca kân ile elvân
Bugün ağlar zevî'l-îmân bugün eyyâm-ı matemdir*

*Hudâ'nın Lutfi ihsânı olur dostları kurbânı
Yere dökülür al kânı bugün eyyâm-ı matemdir (Lutfi, 2011: 171-172).*

Sonuç

Alvarlı Efe Hulâsatü'l-hakâyk adlı eserinde Allah ve Peygamber sevgisinin yanında sahabe sevgisi ve özellikle de dört halife ve Ehlibeyt sevgisinden sıkça söz eder. Onların önde gelen vasıflarını şiirlerinde en güzel ifadelerle yansıtır, şefaatlerini umar ve birlikte haşrolunma dileğini sıkça vurgular. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da hunharca şehit edilmesinden duyduğu ızdırabı pek çok şiirinde ele alır ve Yezid'e lanet eder. Dört halife ve Ehlibeyt sevgisinde Ehlisünnet anlayışı dışına asla çıkmayan Alvarlı Efe'nin şiirlerinde mutedil bir yol izlediği görülmektedir.

Kaynakça

Buhârî, Muhammed b. İsmail (1981). el-Câmiu's-Sahîh. İstanbul: Çağrı Yay.

Farsakoğlu, Ayşe (2010). Hâce Muhammed Lutfi Efendi'nin Şiirlerinde Dini ve Tassavvufi Unsurlar. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İbnü'l-Esir (tsz.). Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe. (III). Beyrut.

Lutfi, Hâce Muhammed (2011). Hulâsatü'l- hakâyk ve Mektûbât-ı Hâce Muhammed Lutfi, İstanbul.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim el-Haccâc el-Kuşeyrî (1981). Sahîhu Müslim. İstanbul: Çağrı Yay.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (tsz). el-Câmiu's-Sahîh. Beyrut.